

УДК 353:504

Жулканич В. О., аспірант,

Ужгородський національний університет

ОСНОВНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ У ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНАХ

У статті обґрунтовано засади управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах. Окреслено напрями реалізації державної політики управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища на трьох рівнях управління: національному, регіональному, місцевому. Сконцентовано увагу на необхідності раціонального і оптимального використання обмежених ресурсів у поєднанні з процесом управління оздоровлення довкілля – забезпечення зменшення антропогенного забруднення навколишнього середовища. Виявлено основні проблеми сучасного природокористування, організаційні та інституційні інструменти забезпечення соціально-економічного розвитку територій транскордонних регіонів.

Ключові слова: управління природокористуванням, транскордонні регіони, охорона навколишнього середовища, інструменти соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

Zulkanych V.

THE MAIN PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES IN THE CROSS-BORDER REGIONS

The article substantiates the principles of management of natural resources and nature protection activity in the cross-border regions. It describes the directions of realization the state policy in the management of natural resources and nature protection at the three levels of management: national, regional and local. It concentrates on the needs for rational and optimal use of limited resources in combination with the process of management of improvement of the environment – to ensure the reduction of anthropogenic pollution of the environment. It describes the main problems of modern nature management, organizational and institutional tools for ensuring socio-economic development of territories of cross-border regions. The article includes the tasks of improving the management of cross-boarder nature management processes, the use of cross-border natural resources and ensuring the functioning of transboundary ecosystems. Also it describes the needs of

Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Серія “Регіональна економіка”. – Випуск 14 (55). – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л. Л. Ковальська. – Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2017. – 352 с.

establishing and expanding cooperation of national cross-border regions with the regions of neighboring countries, promoting regional socio-economic development of border territories, solving problems of using transboundary natural resources for the purpose of rational use of nature and the saving of diversity.

Key words: environmental management, cross-border regions, environmental protection, instruments of social and economic development of cross-border territories.

Жулканич В. А.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ В ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНАХ

В статье обоснованы принципы управления природопользованием и природоохранной деятельностью в трансграничных регионах. Определены направления реализации государственной политики управления природопользованием и охраной окружающей среды на трех уровнях управления: государственном, региональном, местном. Сконцентрировано внимание на необходимости рационального и оптимального использования ограниченных ресурсов в сочетании с процессом управления оздоровления окружающей среды – обеспечение уменьшения антропогенного загрязнения окружающей среды. Выявлены основные проблемы современного природопользования, организационные и институциональные инструменты обеспечения социально-экономического развития территорий приграничных регионов.

Ключевые слова: управление природопользованием, трансграничные регионы, охрана окружающей среды, инструменты социально-экономического развития приграничных территорий.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У пролцесі суспільно-політичної й економічної трансформації в Україні все більше зростає роль та вага транскордонних регіонів у сучасній економіці. Забезпечення принципів сталого розвитку транскордонних регіонів нерозривно зв'язано з раціональним використанням природних ресурсів, дотриманням основних засад природокористування і охорони навколишнього середовища. Важливими постають завдання управління природокористуванням та охороною довкілля, розширення співпраць вітчизняних суб'єктів

господарювання із зарубіжними партнерами у сфері вирішення економіко-екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вирішення проблем управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища в транскордонних регіонах присвячено праці вітчизняних вчених, як Л. Гіждіван, В. Геєць, М. Долішній, І. Скороход, М. Хвесик, В. Голян, Є. Хлобистов, Г. Черевко та ін. Однак, завдання соціально-економічного піднесення регіонів, у тому числі і транскордонних, через активізацію раціонального використання наявних ресурсів, удосконалення управління процесами природокористування і охорони довкілля, потребують подальших досліджень.

Цілі статті полягають в обґрунтуванні засад управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах в умовах становлення ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтування отриманих наукових результатів. Вивчення і обґрунтування закономірностей і наслідків впливу людини на природне середовище у процесі здійснення господарської і природоохоронної діяльності передбачає узгодження понятійно-термінологічного апарату, зокрема визначення політико-економічної сутності термінів “природокористування”, “охорони навколишнього середовища” та управління цими процесами. Зокрема, йдеться про відкриття і обґрунтування зв’язків вищенаведених термінів й пізнання закономірностей їх розвитку, що передбачає суттєві передумови раціонального ставлення людини до природи, яке повинно забезпечити збереження екологічної рівноваги в людській екосистемі за постійного розвитку продуктивних сил і гуманізації суспільних відносин та становища людини в навколишньому природному середовищі [5, с. 677].

Що ж стосується управління природокористуванням, це процес підготовки, прийняття і реалізації рішень, спрямований на досягнення природоохоронних цілей з використанням різних адміністративних та економічних методів і механізмів. Згідно з міжнародним стандартом, система екологічного менеджменту

(управління) визначається як частина всезагального менеджменту (управління), що включає організаційну структуру, планування, відповідальність, ресурси, здійснення (функціонування) екологічної політики [14, с. 194].

Природокористування трактується як раціональна, заснована на комплексному підході використання природних ресурсів, цілеспрямована і планомірна соціально-економічна діяльність суспільства, орієнтована на використання предметів і явищ природи для задоволення суспільних потреб, безпосередній та опосередкований вплив людини на природне середовище, внаслідок якого відбуваються незворотні зміни у природі [5, с. 84].

Термін “охорона навколишнього середовища” означає сукупність глобальних і локальних заходів (правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, управлінських і господарських), спрямованих на недопущення порушення екологічної рівноваги та ліквідацію наслідків такого порушення, на забезпечення довкілля, яке відповідає людині як природно-соціальної істоті та вимогам збереження природно-ресурсного потенціалу в ім’я нинішнього та майбутніх поколінь [4, с. 667].

При вирішенні сучасних екологічних проблем суспільства великого значення набуває державне управління природокористуванням. Державне управління природокористуванням являє собою діяльність держави, спрямовану на організацію раціонального використання та відтворення природних ресурсів, охорону навколишнього середовища, а також забезпечення законності в еколого-економічних відносинах. Сфера використання природних ресурсів – землі, вод, лісів, надр землі та атмосферного повітря – потребує особливо ретельної організації, оскільки від цього залежить стан економіки держави, здоров’я і добробут українського народу. Саме тому управління природокористуванням відіграє одну з провідних ролей в еколого-економічних відносинах [6, с. 568].

Реалізація державної політики управління природокористуванням та охороною навколишнього

середовища здійснюється на трьох рівнях управління: національному, регіональному, місцевому. Як зазначено в Постанові Верховної Ради України “Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” [7], розподіл суспільних інтересів у галузі охорони природи визначається з врахуванням територіальних обсягів природних гео-екосистем і поділяється на: загальнодержавні (в масштабах всієї України), регіональні (на території двох чи більше областей, включаючи території суміжних держав і акваторію морської економічної зони), місцеві (території в межах області, району).

Практично управління процесами природокористування і охорона навколишнього середовища здійснюється за територіальним і відомчим принципами. Територіальний принцип управління – компетенція Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, місцевих рад народних депутатів і їх виконавчих органів. Відомче управління пов’язане з природокористуванням певним природним ресурсом незалежно від того, на якій території області чи району знаходиться даний ресурс.

До системи органів загального державного управління і контролю в галузі охорони навколишнього середовища належать, також, Постійна урядова комісія з питань техногенної екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, Рада національної безпеки України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Міністерство аграрної політики і продовольства України, Міністерство охорони здоров’я, Державний комітет України по земельним ресурсам, Державний комітет України по водному господарству, Державний комітет лісового господарства України, Державний комітет природних ресурсів України, Міністерство палива та енергетики України. Органами спеціалізованого функціонального управління є Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерство внутрішніх справ України, Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

Значна організаційна і роз’яснююча діяльність щодо засад громадського управління в галузі охорони навколишнього середовища здійснюється громадськими об’єднаннями: Українським товариством охорони природи, Українською екологічною академією наук, Українською екологічною асоціацією “Зелений світ”, Національним екологічним центром, Українським екологічним фондом.

До компетенції Верховної Ради України належать:

- визначення основних напрямів державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- прийняття законодавчих актів у галузі природокористування і охорони навколишнього середовища;
- затвердження державних екологічних програм;
- визначення повноваження Рад народних депутатів щодо порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;
- установлює правовий режим і норми управління природокористуванням, визначає статус зон з надзвичайною екологічною ситуацією.

Кабінет Міністрів України здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики, забезпечує розроблення державних, республіканських, міждержавних і регіональних екологічних програм, координує діяльність міністерств, відомств, інших установ та організацій України з питань охорони навколишнього середовища, визначає порядок розроблення та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, захоронення (складування) відходів, установлює порядок і граничні розміри плати за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища, захоронення (складування) відходів, інші види шкідливого впливу на довкілля, приймає рішення щодо категорійності та організації нових об’єктів природно-заповідного фонду країни, організовує екологічне виховання та екологічну освіту

громадян, приймає рішення про зупинення або припинення діяльності підприємств, установ і організацій (незалежно від форм власності та підпорядкування) у разі порушення ними екологічного законодавства.

Головним органом виконавчої влади України з питань раціонального використання природних ресурсів є Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (МОНПС).

До центрального апарату міністерства входять департаменти: з питань ядерної безпеки, з питань екологічної безпеки, з питань охорони довкілля та природних ресурсів, з питань координації та системного розвитку. МОНПС відповідає за розроблення екологічної політики України та визначення стратегічних завдань для впровадження їх через свої місцеві підрозділи. Регіональні представництва МОНПС здійснюють державну екологічну експертизу, екологічний та економічний аналіз, моніторинг стану довкілля, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, а також контроль за виконанням вимог екологічного законодавства. Обласні органи МОН ПС підпорядковуються не лише міністерству, а й обласним державним адміністраціям.

У процесі розроблення та впровадження екологічної політики МОНПС співпрацює з іншими органами виконавчої влади. Серед них такі: Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерство фінансів України, Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та ін.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та його органи на місцях [11, с. 286–287]:

- здійснюють комплексне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища в країні, проводять єдину науково-технічну політику з питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, координують діяльність міністерств, відомств, підприємств, установ і організацій у цій галузі;

- ведуть державний контроль за використанням і

охороною земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони держави, а також за додержанням норм екологічної безпеки;

- забезпечують роботу державної екологічної інформаційної системи;

- затверджують нормативи, права, беруть участь у розробленні стандартів щодо регулювання використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів;

- здійснюють державну екологічну експертизу;

- одержують безплатно від міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для використання покладених на них завдань;

- видають дозволи на захоронення (складання) промислових, побутових та інших відходів, на скиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище та спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства України;

- обмежують чи припиняють діяльність підприємств і об'єктів (незалежно від їх підпорядкування та форм власності), якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням лімітів на викиди та скиди забруднюючих речовин;

- подають позови щодо відшкодування збитків і втрат, заподіяних у результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- складають протоколи та розглядають справи про адміністративні правопорушення в галузі охорони природного середовища й використання природних ресурсів;

- керують заповідною справою, ведуть Червону книгу України;

- координують роботу інших спеціально вповноважених

органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

-здійснюють міжнародне співробітництво з питань охорони навколишнього природного середовища, вивчають, узагальнюють і поширюють міжнародний досвід у цій галузі, забезпечують виконання зобов'язань України за міжнародними угодами з питань охорони навколишнього природного середовища [11, с. 286–287].

У системі раціонального природокористування важливим є оптимальне використання обмежених ресурсів у поєднанні з процесом управління оздоровленням довкілля – забезпечення зменшення антропогенного забруднення навколишнього середовища. Постає завдання домогтися заданого рівня чистоти довкілля з найменшими витратами коштів або використати заданий обсяг фінансування на максимально можливе зменшення антропогенного забруднення довкілля, що може бути досягнуто за формування та реалізації найбільш економічно ефективною оптимізованої програми протизабруднюючих заходів [5, с. 755].

Оскільки, середовище в якому існує людина, складається з трьох компонентів: живої природи, неживої природи і людського суспільства, важливим є реалізація узагальненого поняття управління – вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначених цілей [5, с. 731].

Нині в постсоціалістичних країнах СНД і Східної Європи відбуваються складні процеси становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки, які потребують відповідної системи управління, в тому числі і в сферах природокористування і охорони довкілля. Співзвучним узагальненому поняттю управління є термін державне регулювання економіки – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (в т. ч. продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються.

Державне регулювання економічних процесів здійснюється і в сферах соціальної та екологічної політики, зокрема, в системах природокористування та охорони навколишнього середовища. Головні форми державного регулювання: планування (довго-, середньо- і короткотермінове), програмування (насамперед складання цільових комплексних програм) та прогнозування на національному і наднаціональному рівні. Вища форма державного регулювання – національне демократичне економічне планування [4, с. 323].

Академік В. Геєць обґрунтовуючи стратегічні складові економічного розвитку України, на основі поєднання і задоволення потреб людини і природи, зазначає: “Майбутнє України залежить від того, наскільки вдало вона знайде аутентичні форми пристосування до явищ взаємозалежності суспільства, людини і природи, що визначатимуть світовий розвиток саме останнім шляхом. Необхідно наполегливо відстоювати власні національні інтереси, спрямовувати зусилля на реалізацію заходів, що забезпечують її конкурентоспроможність і дозволяють на рівноправних умовах брати участь у світогосподарських процесах, коопераційних зв’язках, обміні сучасними технологіями, знаннями, науковими надбаннями, а не бути викинутою на узбіччя світової магістралі розвитку і не мати можливості ефективно взаємодіяти з природою через такі технології, які не дозволятимуть це здійснювати в сучасному світі” [3, с. 90].

Академік М. Хвесик розглядаючи проблеми прискорення процесів ефективнішого залучення природних ресурсів у господарський оборот та захисту довкілля наголошує на необхідності вмонтування в управлінську діяльність апробованих за кордоном наступних інструментів екологічного менеджменту:

- адміністративно-контрольні інструменти (екологічне та природно-ресурсне законодавство, а також екологічні вимоги в загальному (цивільному, кримінальному, адміністративному) законодавстві;

- екологічний моніторинг;
 - екологічні стандарти і нормативи;
 - ліцензування господарської діяльності;
 - екологічна сертифікація (маркування);
 - оцінка впливу на навколишнє середовище та екологічна експертиза проектів;
 - екологічні та ресурсні цільові програми;
 - екологічний аудит;
 - екологічні інструменти;
 - ринково-орієнтовані інструменти (природно-ресурсні платежі і платежі за забруднення навколишнього середовища);
 - ринкові ціни на природні ресурси, що потрапляють до економічного обороту;
 - механізм купівлі-продажу прав на забруднення навколишнього природного середовища;
 - заставна система;
 - фінансово-кредитні інструменти (форми та інструменти фінансування природоохоронних заходів);
 - кредитний механізм охорони навколишнього середовища, позики, субсидії;
 - режим прискореної амортизації природоохоронного обладнання;
 - система страхування екологічних ризиків;
 - інструменти морально-етичного впливу і переконання
- [12, с. 459].

Вирішення проблем природокористування і охорони довкілля в Україні виступає чинником соціально-економічного піднесення. У цьому контексті важливим є дослідження і оцінка негативних факторів впливу економіки на довкілля та довкілля на економіку. М. Хвесик і В. Голян виокремлюють наступні фактори такого взаємовпливу:

- недалекоглядна макроекономічна політика, яка змушує суб'єктів господарювання до екстенсивного використання природних ресурсів;

- інвестиційна політика, орієнтована на розвиток ресурсомістких секторів економіки;
- помилкова секторальна політика (паливно-енергетичний комплекс, сільське господарство, лісове господарство та ін.);
- нестабільне законодавство;
- відсутність прав власності на природні ресурси;
- відсутність екологізбалансованої довгострокової економічної стратегії;
- на регіональному і локальному рівнях брак прямого та непрямого ефекту від охорони довкілля (економічного і соціального), “глобальних прибутків”;
- інфляція, економічна криза і нестабільність економіки заважають здійсненню довготривалих проектів, до яких належить більшість екологічних проектів;
- природно-ресурсні особливості експорту;
- наявність значного стимулу до отримання значних і швидких прибутків від продажу природних ресурсів (ліс, руди) [11, с. 10].

Науковці наголошують, що економіка природокористування є похідною від економіки взагалі і похідною від природокористування, є дуже актуальною, важливою і цікавою галуззю сучасних знань. Основними завданнями економіки природокористування вважають науковці є такі:

- виявлення та аналіз основних проблем сучасного природокористування;
- розробка основних принципів взаємодії виробничої і невиробничої діяльності людини з навколишнім середовищем;
- оптимізація відносин між природно-ресурсною базою та соціально-економічним розвитком суспільства;
- пошук методів господарювання, які забезпечують підтримання рівноваги в природі;
- розробка методів оцінки ступеня впливу природокористування на стан навколишнього середовища;
- вдосконалення методики визначення шкоди, якої завдає навколишньому середовищу нерациональне природокористування;

- визначення і характеристика джерел фінансування природоохоронної діяльності;

- формування системи нових суспільно-економічних відносин, які дозволяють здійснити структурну перебудову національного господарства на базі ресурсо- й енергозбереження, запровадження безвідходних та маловідходних технологій [11, с. 11].

І. Скороход та В. Олейник для ефективного управління транскордонними природними ресурсами, у відповідності з основними концепціями сталого розвитку та інтегрованого управління пропонують реалізувати ряд наступних інструментів:

- наукові, технічні та технологічні засоби, для покращення розуміння системи транскордонних природних ресурсів;

- організаційні та інституційні інструменти, для реалізації такого управління;

- юридичні та адміністративні інструменти, для того, щоб умови праці та регулюючі функції, які необхідні для транскордонних природних ресурсів були в гармонії через політичні кордони;

- економічні, фінансові та фіскальні інструменти, для мобілізації необхідних вкладень капіталу та забезпечення досягнення спільних цілей;

- навчання та підвищення кваліфікації осіб, що приймають політичні рішення, технічного та адміністративного персоналу;

- інструменти для участі та співпраці, для забезпечення повністю прозорого обміну інформацією і розвитку довгострокового співробітництва [8].

Як вважає Є. Хлобистов, в умовах глобалізації природні ресурси України мають відіграти специфічну роль, яка не властива іншим матеріальним нагромадженням. Переорієнтація від користування ресурсами на збереження їх запасів, особливо якщо це стосуватиметься ресурсів невідновних або відновлюваних за межами соціально-економічного прогнозування (тобто коли прогнозування стає передбаченням),

є шансом майбутнього добробуту України. Таке природокористування є втіленням політики екологічної безпеки.

Вчений наголошує на залежності природокористування країни від геополітичних і гео економічних процесів державотворення: “Визначення перспектив природокористування в Україні та виявлення екологічної парадигми розвитку (цілеспрямованої екологічної політики держави, тієї ідеальної теоретичної моделі взаємовідносин економіки довкілля за умов наявного розвитку продуктивних сил, що має забезпечити оптимальну життєдіяльність й відтворення населення) спирається на геополітичні та гео економічні складові державотворення [13, с. 291].

На думку академіка М. Долішнього, досвід державотворення та ринково-орієнтованого реформування економіки України засвідчує, що вирішення складних питань виходу з кризи і спрямування при цьому траєкторії суспільного розвитку в русло світових тенденцій та норм міжнародного співіснування, зокрема у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища [2, с. 197]. Йдеться, перш за все, про глобальну ідею забезпечення екологічно сталого розвитку, тобто розвитку, при якому не виникає суперечностей між соціально-економічним ростом і збереженням природного середовища.

При цьому науковець наголошує, що “...найбільш активним рівнем еколого-економічних систем є регіональний, оскільки регіон (область) є одночасно об’єктом управління, саме на цьому рівні формується екологічна проблематика та ставляться вимоги до екологізації виробництва і раціонального природокористування. Саме регіон опосередковує розміщення продуктивних сил. Структура і масштаб регіонального виробництва визначають як характер економічної спеціалізації території, та і обсяги забруднень, а також інтенсивність впливу на природне середовище техногенного навантаження” [2, с. 209].

У контексті глобалізації, в системі забезпечення соціально-економічного розвитку територій, зростає роль транскордонних регіонів. Постає завдання удосконалення управління процесами транскордонного природокористування, використанням транскордонних природних ресурсів, в цілому забезпечення

функціонування транскордонних екосистем. Вирішення проблем управління такими ресурсами потребує налагодження і розширення співпраці вітчизняних транскордонних регіонів з регіонами суміжних країн, сприяння регіональному соціально-економічному розвитку суміжних прикордонних територій, вирішення проблем використання транскордонних природних ресурсів, з метою раціонального природокористування і збереження різноманіття.

Як вважає Л. Гіждіван, транскордонний природний ресурс – це єдиний природний ресурс, місцезнаходження якого охоплює території з різними національними або міжнародними правовими режимами двох або декількох держав, відповідальних за його раціональне використання і збереження [1, с. 578].

На Україні створена і функціонує Національна мережа біосферних резерватів ЮНЕСКО, у складі якої вісім об’єктів, в тому числі три транскордонні. Біосферні резервати являються інструментом впливового управління спільними транскордонними екосистемами, сприяють збереженню і сталому використанню природного біорізноманіття. Прикладом раціонального використання транскордонних природних ресурсів, сталого природокористування, забезпечення охорони довкілля, зокрема, збереження непорушних пралісових екосистем прикордонних територій є Карпатський біосферний резерват ЮНЕСКО та Польсько-словацько-український біосферний резерват ЮНЕСКО “Східні Карпати”. Карпатський біосферний резерват площею 58025 га. Розташований в гірській системі Центральної Європи і складається з 7 відокремлених ділянок: Луж-Угольської, Свидовецько-Чорногірської, Рахівсько-Кузійської, Мараморської, “Долина нарцисів”, а також “Чорна Гора” і Юлівська Гора, які є ботанічними заказниками загальнодержавного значення.

Польсько-словацько-український біосферний резерват “Східні Карпати” загальною площею 208100 га розташований в Східних Карпатах, до складу якого входять три національні і три ландшафтні парки у трьох прикордонних країнах: Бещадський національний парк, два ландшафтних парки “Цісна Ветліка” і “Долина Сяну” (Польща), Національний парк “Полонини”

(Словаччина), Ужанський національний парк і Надсянський регіональний ландшафтний парк (Україна).

Ужанський національний парк (Закарпатська область) згідно з Указом Президента України було створено у вересні 1999 року. До складу української частини резервату “Східні Карпати” увійшов природний регіональний парк “Стужиця”, який має унікальні гірські екосистеми і незаймані букові ліси. В Ужанському національному парку нараховується близько 3,0 тис. га пралісів. У 2007 році українсько-словацьку номінацію “Букові праліси Карпат”, основною частиною якої стали праліси Закарпаття, було внесено до переліку об’єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО [10], а в червні 2011 р. на 35-й сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО ухвалено рішення про розширення території об’єкта “Букові праліси Карпат” з включенням до його складу німецької частини лісів та зміною назви об’єкта на “Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини”.

Науковими дослідженнями і практикою господарювання на прикордонних територіях доведено, що в системі транскордонних екосистем екологічно цілісне природокористування, охорона і раціональне використання природних ресурсів, попередження екологічних загроз не може бути досягнуто зусиллями однієї країни. Постає потреба активізації міжрегіонального й транскордонного співробітництва в межах екосистем, в першу чергу прикордонних регіонів, суміжних країн. Важливим є створення спільних транскордонних заповідників і парків на прилеглих територіях за межами державних кордонів, забезпечення експлуатації екосистеми прикордонних регіонів, організації управління ними.

У процесі державного управління природокористуванням, охороною і відтворенням природного середовища, забезпечення сталого економічного розвитку прикордонних територій суміжних країн формуються певні напрями характерні в історичному, природному, соціальному та економічному вимірах для таких територій.

Зокрема актуальними є реалізація наступних заходів:

- розробка обґрунтованих методологічних і методичних підходів до економічних інструментів регулювання природокористування і охорони довкілля в умовах сталого розвитку;
- забезпечення екологічної спрямованості господарювання з метою підвищення еколого-економічної ефективності суспільного виробництва;
- розробка, узгодження і реалізація регіональних, галузевих та міжнародних програм соціально-економічного і екологічного розвитку транскордонних регіонів;
- забезпечення ефективної участі прикордонних владних і управлінських структур та громадських організацій у прийнятті рішень та реалізації механізму співпраці в сфері управління транскордонними природними ресурсами, формування ринку природних ресурсів та екологічних послуг;
- залучення і освоєння інвестицій в навколишнє середовище, зокрема у високотехнологічні, трудомісткі, ресурсозберігаючі технології і екологічно чисті виробництва;
- забезпечення з боку держави інструментів економічного стимулювання і фінансового регулювання природоохоронної діяльності;
- заохочення виробництва органічної, екологічно чистої продукції, утвердження спеціального оподаткування і пільг виробникам такої продукції;
- створення єдиної нормативно-правової бази для управління діяльністю суб'єктів господарювання транскордонних технологій у сфері природокористування, раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля з умовою наближення положень національних законодавств у цій сфері, вдосконалення інституціонального середовища;
- врахування рівня соціально-економічного розвитку та техногенного навантаження суміжних прикордонних регіонів, розробка спільних стратегій використання природного ресурсного потенціалу прилеглих територій з визначенням цільових орієнтирів, стратегічних цілей та пріоритетних завдань;

- активна участь суб’єктів господарювання транскордонних територій в діяльності міжнародних організацій і функціонуючих утворень карпатського єврорегіону з метою забезпечення раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища;

- поступовий розвиток ринкової інфраструктури прикордонних територій, у сфері надання транспортно-логістичних і рекреаційно-туристичних послуг, екологізація діяльності пунктів пропуску на кордонах;

- розширення мережі заповідних територій та об’єктів рекреаційного лісокористування прикордонних регіонів, розробка туристичних маршрутів і зон відпочинку, створення екологічних стежок, відкриття туристичних баз, управління туристичними потоками;

- створення єдиної інформаційної мережі щодо використання, оцінки, реалізації природно-ресурсного потенціалу;

- систематичне здійснення моніторингу за станом використання ресурсів, з оцінкою природних ресурсів транскордонних регіонів;

- створення незалежних регіональних транскордонних центрів з фінансування та реалізації відповідних програм та проектів раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища;

- збереження якості навколишнього природного середовища на основі впровадження прогресивних технологій регіонального землекористування;

- розробка і обґрунтування програм і моделі сталого розвитку країни з урахуванням реалізації заходів природного і штучного відновлення деградованих природних екосистем.

Сучасна стратегія економіки природокористування передбачає створення оптимальних умов для ефективного використання природних ресурсів у поєднанні з вимогами дотримання відповідного рівня відновлення та охорони природно-ресурсного потенціалу.

Обґрунтовуючи завдання державних органів у сфері управління раціональним природокористуванням і охорони природних ресурсів науковці визначили основні напрями:

- забезпечення нормативно-правового регулювання державних функцій щодо використання і розпорядження природними ресурсами, включаючи розвиток інституту державної власності на природні ресурси;

- реалізація обґрунтованих меж обов'язків в галузі управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища між центральними органами виконавчої влади та органами виконавчої влади місцевого самоврядування;

- раціоналізація структури державного управління в сфері відновлення, використання і охорони природних ресурсів;

- реформування системи обліку і економічної оцінки природних ресурсів, а також системи платежів за природокористування з перенесенням центру обкладання податками на ресурсні (рентні) платежі при зниженні ставок по інших видах податків;

- вдосконалення фінансово-економічних механізмів відтворення природних ресурсів, системи лімітів і ліцензій природокористування;

- забезпечення розвитку нових методів і технологій вивчення, відтворення, використання і охорони природних ресурсів, а також збільшення частки використання вторинних ресурсів, підвищення ступеня утилізації відходів;

- розвиток ринку екологічних товарів, робіт і послуг у сфері природокористування;

- вдосконалення системи моніторингу природних систем, державної екологічної експертизи і державного контролю в сфері природокористування;

- створення умов для відновлення і розвитку традиційних способів природокористування в природно-заповідних зонах;

- забезпечення в сфері природокористування проведення зовнішньої політики, що відповідає національним інтересам, в

тому числі у галузі здійснення міжнародної цінової політики по відношенню до природних ресурсів і продукції з них [9, с. 158].

У процесі забезпечення регулювання і управління природокористуванням Україні доцільно використати зарубіжний досвід. У зарубіжних країнах підходи до раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища сконцентровані у трьох напрямках:

1) здійснення великомасштабних природоохоронних заходів (виділення значних коштів на організацію і фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, підготовка спеціалістів, реалізація загальнонаціональних проєктів природоохоронного значення, формування екологічної інфраструктури);

2) забезпечення нормативно-правового регулювання (розробка природоохоронного законодавства і контроль за його виконанням, екологічна експертиза проєктів, екологічне інспектування і ліцензування діючого виробництва, встановлення екологічних стандартів, норм, квот тощо);

3) економічне стимулювання і підтримка природоохоронної діяльності приватного сектора державними структурами за допомогою субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування, купівлі-продажу прав на забруднення тощо [11, с. 89].

За роки незалежності України практично створено і удосконалено потужне національне екологічне і природоохоронне законодавство, яке включає Земельний (1992 р.), Лісовий (1994 р.), Водний (1995 р.) кодекси, а також Кодекс про надра (1994 р.), важливі закони України “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991 р.), “Про природно-заповідний фонд” (1992 р.), “Про охорону атмосферного повітря” (1992 р.), “Про тваринний світ” (1993 р.), “Про екологічну експертизу” (1995 р.), “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” (1995 р.), “Про поводження з радіоактивними відходами” (1995 р.), “Про відходи” (1998 р.), “Про рослинний світ” (1999 р.), “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”, “Про захист населення і територій від

надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру”, “Про об’єкти підвищеної небезпеки” (2000 р.), “Про загальнодержавну Програму формування національної екологічної мережі України на 2002 – 2015 рр. (2000 р.), “Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону” (2000 р.), “Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат” (Постанова Кабміну України, 2003 р.).

Висновки. Реалізація положень вищевикладених законів і законодавчих актів, обґрунтованих у статті засад щодо управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища сприятиме раціональному використанню природних ресурсів регіонів країни, в тому числі і транскордонних, прискорить їх соціально-економічний і сталий розвиток, забезпечить підвищення рівня життя населення, збереже природу для нащадків.

Важливою у сфері природокористування і охорони навколишнього середовища є розробка на основі Закону України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України, на період до 2010 року” Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на довгостроковий період, який передбачає цілі забезпечення екологічно збалансованого природокористування. Постає завдання підготовки і оприлюднення порівняльного аналізу концепції “зеленої економіки”, політики сталого споживання та виробництва, а також, концепції індексції екологічного балансу.

Актуальним є застосування системного підходу до управління екологічно безпечного природокористування, з необхідністю удосконалення інструментів організаційно-економічного механізму інтегрованого управління екологічно безпечним природокористуванням: екологічної сертифікації, менеджменту, обмеження антропогенного навантаження відповідно до директив Європейського союзу.

1. Гіждіван Л. Ю. Про статус транскордонних природних ресурсів / Л. Ю. Гіждіван// Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 47. – С. 578–582.

Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Серія “Регіональна економіка”. – Випуск 14 (55). – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л. Л. Ковальська. – Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2017. – 352 с.

2. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХІ століть: нові пріоритети. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Економічна енциклопедія: У трьох т. Т. 2 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох т. Т. 3. / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
6. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника та к.е.н., проф. М. К. Шапочки. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
7. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР// Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 1998. – № 38 – 39. – С. 248.
8. Скороход І. С. Удосконалення процесів управління транскордонними природними ресурсами / Скороход І. С., Олейник В. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.elnu.edu.ua/bitstream/123456789/4634/3/10807.pdf>.
9. Стратегія і проблеми устойчивого розвитку Росії в ХХ веке / Под ред. А. Г. Гранберга, В. И. Данилова-Данильяна, М. М. Циканова, Е. С. Шонхоева. – М. : ЗАО Издательство “Экономика”, 2002. – 414 с.
10. Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення. – Львів : Меркатор, 2007. – 306 с.
11. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія / Хвесик М. А., Голян В. А. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.
12. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України : монографія. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2008. – 496 с.
13. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / ЗВПС України НАН України / Відп. ред. Дорогунцов С. І. – К. : Чорнобильінтерформ, 2004. – 336 с.
14. Черевко Г. Економіка природокористування / Г. Черевко, І. Черевко. Н. Василенька. – Л. : Ліга-Прес, 2011. – 700 с.